

TÜRKÇEDE “VEFÂT” KELİMESİ VE YARDIMCI FİİLLERİ*

Doç. Dr. A. Deniz ABİK
Ç.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
denabik@mail.cu.edu.tr

ÖZET

Türkçede “vefât” kelimesi Arapça bir alıntı olarak kullanılmaktadır. Kelime isim olarak kullanılmasının yanı sıra yardımcı fiillerle birleşik fiil de oluşturmaktadır. “vefat” kelimesinin ve bu kelime ile kurulan birleşik fiillerin Türkçenin tarihi metinlerinde ilk olarak ne zaman görülmeye başladığı incelenmiştir. Tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde “vefat” kelimesi ile birleşik fiil oluşturulurken kullanılan yardımcı fiillerin hangi fiiller olduğu ve özellikleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: vefat, birleşik fiil, yardımcı fiil, geçişli fiil- geçişsiz fiil, ölmek.

ABSTRACT

Arabic word “vefat” is used as a loan-word in Turkish. The word “vefat” is used not only as a noun but also with auxiliary verbs it forms a compound verb. Historical Turkish texts in which the first time the word “vefat” and its compound verbs are used, and in this study these texts are researched. The auxiliary verbs which are used in compound verbs those are made with the word “vefat” in historical and contemporary Turkish dialects and special features of these auxiliary verbs are researched in this study.

Key Words: vefât (death) , compound verb , auxillary verb, transitive- intransitive verbs, ölmek (to die)

1. Türkçede “ölüm” anlamında kullanılan *vefat* kelimesi Arapça bir alıntıdır¹. Arapça *vefât* kelimesi için Kamus Tercümesi’nde, *vefât* “hasat vezninde isimdür, ölmege dinür” açıklaması verilir. *vefât* ismiyle aynı kökten bir fiil olan *et-teveffî* ise “tefe’ül vezninde bir nesneyi bi’t-tamam almak manasına müsta’meldür ki mahlukatı kemla ahz u kabz eylemekden yani ruhun zahir ve batına yahud zahirü’l-ebatına ebedandan taalluk ve tasarrufını kat’ idüp canibül-ıtlaka kabz u istirca eylemekden ibaretdür “ açıklaması ile verilir (C.3, 950).

* Bu makale, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi’nin düzenlediği, 25-26 Kasım 2004 tarihlerinde yapılan “Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu”nda sunulan aynı adlı bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş şeklidir.

¹ Türkçe Sözlük 2 K-Z, 1998, 2338.

“vefât” Farsçada da Arapça bir alıntı olarak kullanılmıştır: wafat “death (ölüm), decease (ölüm, vefat) , demise (ölüm, terk, ferağ)”, wafat yaften² “to die (ölmek)” (Steingass, 1975, 1475; İz-Hony, 1994,130, 131, 136).

Eski Türkçe metinlerde ve Karahanlı Türkçesi metinleri Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık, Divanü Lugati't-Türk ve Karahanlıca Kur'an Tercümesi'nde ‘vefât’ kelimesi görülmez³. “vefât” kelimesi 14.yüzyıldan itibaren tarihi Türk lehçelerinde görülmeye başlar⁴. Kelimenin isim olarak kullanılışı dışında, yardımcı fiillerle birleşik fiil kuruluşundaki kullanımları bakımından tarihi lehçelere bakıldığında, farklı yardımcı fiillerle karşılaşılır.

Türkçenin isimlerden fiil olarak yararlanabilmek için kullandığı yollardan biri, yardımcı fiillerle birleşik fiil kurma yoludur⁵. Türkçe isimler, yardımcı fiillerle fiil olabildikleri gibi, alıntı isimler de aynı yolla fiil olarak kullanılabilirler. Türkiye Türkçesinden örneklemek gerekirse; isimler, *ol-*, *et-*, *kıl-*, *eyle-* yardımcı fiilleri ile birleşik fiil oluştururlar.

Türkçe kelimelerle kurulan birleşik fiillerde yardımcı fiilin geçişli veya geçişsiz olması, birleşik fiilin geçişli veya geçişsiz olmasını belirlemektedir. Türkiye Türkçesi gramerlerinde genellikle *et-*, *eyle-*, *kıl-* fiillerinin geçişli fiiller oluştururken, *ol-* yardımcı fiilinin geçişsiz fiiller oluşturduğu bilgisinin verildiği görülür: *yok ol- / yok et-* , *deli ol- / deli et-* vb. Ergin'in çalışmasında *et-*, *eyle-*, *ol-* fiilleri verilirken *kıl-* fiili verilmemiştir (1977, 370); Ediskun, sadece *et-* için geçişli fiildir, demektedir, “ancak, kurduğu birleşik fiil geçişli de geçişsiz de olabilir” açıklamasını vermektedir (1985, 243-246); Atabay/ Kutluk/ Özel, “*et-* ile kurulanlar geçişli de geçişsiz de olabilir” açıklamasını verirler (1983, 256-261); Banguoğlu, *et-*, *eyle-*, *kıl-* fiillerinin geçişli *ol-* fiilinin geçişsiz fiiller kurduğunu kaydeder (1986, 314); Bilgegil, “*ol-* geçişsiz, *et-*, *eyle-*, *kıl-* geçişli, lakin Arapça masterlar kendi çatılarını korurlar” bilgisini verir (1984, 280) ; Korkmaz, “*buyur-*, *eyle-*, *kıl-* ve *yap-* fiilleri *et-* fiiline koşut görevi olan geçişli yardımcı fiillerdir, *ol-* yardımcı fiili ile geçişsiz birleşikler kurulur” açıklamasını verir (2003, 150).

Alıntı kelimeler de yardımcı fiillerle birleşik fiil oluşturmaktadır. Alıntı kelimelerde isimlerin özellikle Arapça masterlar olması halinde, masterın özgün dilindeki geçişlilik ve geçişsizlik özelliklerine bağlı olarak aldıkları yardımcı fiille geçişsizlik de geçişlilik de ifade edebilmektedirler. Örneğin Arapça isimlerle kurulan

² Farsçada ‘yaften’ yardımcı fiili ‘daden’ fiili ile yapılmış olan birleşik fiillerin edilgenini yapar (Öztürk, 1988, 16).

³ R.R. Arat, Kutadgu Bilig İndeks (Yay. O.F. Sertkaya, K.Eraslan, N.Yüce), Ankara,1979; R.R. Arat, Atabetü'l-Hakayık, Ankara, 1988; R.Dankof-J.Kelly, Compendium of the Turkic Dialect Divanü Lugati't-Türk, III, Harvard, 1984; B.Atalay, Divanü Lugat-it-Türk Dizini “Endeks” IV, Ankara, 1986; A.Ata, Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası), Karahanlı Türkçesi, Ankara, 2004.

⁴ Tarihi Türk yazı dillerinde Arapça *vefât* kelimesi ile kurulan *vefât et-* vb. birleşiklerden başka *ölmek* anlamını veren yapılar da vardır. Metinler tarandığında *rihlet et-*, *irtihal et-* , *merhum ol-*, *âlemdin ôt-*, *dünyadın ôt-*, *fevt bol-/ol-* , *hakın rahmetine vasıl ol-* gibi, *ölmek* fiilinin acılığını, şiddetini azaltacak pek çok ifade kalıbı ile karşılaşmak mümkündür.

⁵ Ferhad Zeynalov, bu tür yapıların birleşik fiil olamayacağını, iki fiilin birleşmesi ile oluşan yapıların birleşik fiil olabileceğini belirtir (1986, 464). Benzer düşünce, Z. Kargı Ölmez tarafından da dile getirilmiştir (2003, 120).

hareket et-, iktifa et-, istifade et-, itimat et-, tereddüt et-, tahammül et-, tefessüh et- birleşik fiilleri geçişsiz iken *davet et-, hisset-, iddia et-, kabul et-, seyret-, telakki et-, telaffuz et-, tedavi et-, tenkit et- vb.* birleşik fiilleri geçişlidir.

Eski Türkçe metinler üzerine yapılan dilbilgisi çalışmalarının bir kısmında *bol-* ve *kıl-* yardımcı fiilleriyle yapılan birleşik fiillerin geçişliliği veya geçişsizliği üzerinde durulmamıştır (T.Tekin, 2000, 99; Gabain-Akalın, 1988, 87-88; Ş.Tekin,1976, 171). Ancak Köktürk yazıtları bu gözle tarandığında, *bol-* ile kurulan fiillerin geçişsiz, *kıl-* ile kurulan fiillerin geçişli fiiller olduğu görülür. Hatta, *kıl-* ile kurulan birleşiklerin hep belirtili nesne aldıkları dikkati çekmektedir: *çıgañ bodunug bay kiltum* -Köl Tigin, G,10-; *az bodunug üküş kiltum* -Köl Tigin, G,10-; *yağız baz kılmuş* -Köl Tigin, D,15- vb. (T.Tekin, 1988b). Bir kısım çalışmalarda *kıl-* gibi geçişli fiillerin iki ismi nesne olarak alabileceğine işaret edilir (Erdal, 2004, 420). *bol-* fiilini ek fiil (copula) olarak değerlendiren Erdal, bu konuda geçişlilik ve geçişsizlik üzerine herhangi bir kayıt koymamıştır (Erdal, 2004, 322). Bir birleşik fiilde, fiili oluşturan isim yalın halde iken birleşik fiilin etkilediği ismin belirtme halinde olabileceğini belirten Grönbech, “*çırganıg bay kıldı, budunug ot sub kılmadı, bizni umugsuz ınagsız kılıp*” gibi örnekleri vermiştir (1995, 143-144).

Brockelmann, Doğu Türkçesinde yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerin geçişliliği veya geçişsizliğinden söz etmemiştir (1954, 223).

Kutadgu Bilig’in gramerini fiil açısından inceleyen Ercilasun, *bol-* için geçişsiz; *kıl-* için geçişli ve geçişsiz fiiller yapar, açıklamasını vermiştir (1984, 53, 56).

Karamanlıoğlu, Kıpçak Türkçesinde “*et-, eyle-, kıl-* geçişli ; *bol-* geçişsiz fiiller türetir, geçişli fiil türetmek için en çok kullanılan fiil *et-*’tir, *kıl-* fiilinin yerini almış durumdadır” demektedir (1994, 55).

Kutb’un Husrev ü Şirin’i adlı çalışmasında Hacıeminoğlu, bir isimle bir fiilden oluşan birleşik fiiller başlığında *bol-* fiilinin Türkçe veya yabancı isimlerden⁶ sonra gelerek geçişsiz fiil; *it-*, *kıl-* ve *yap-* fiillerinin ise Türkçe veya yabancı isimlerle⁷ birlikte kullanılarak geçişli fiiller yaptığını belirtir (1968, 176-177).

Kitabü’l-İdrak li Lisani’l-Etrak’i inceleyen Özyetgin, *bol-* fiilinin geçişsiz fiiller kurduğunu belirtmiş, *kıl-, it-, eyle-* yardımcı fiilleri için herhangi bir saptama yapmamıştır (2001, 254, 255).

Eckmann, Çağataycada, Farsçada olduğu gibi hareketlerin büyük bir kısmının bir isim ile *kıl-, et-, eyle-* gibi bir yardımcı fiilin yan yana getirilmesi ile oluştuğunu belirtir, geçişlilik veya geçişsizliğe ilişkin bir açıklama vermez (1988, 50).

Deny, Türk Dili Grameri Osmanlı Lehçesi kitabında, bir isimle onun ardınca gelen yardımcı fiilden kurulu yapıları “mürekkep fiiller” başlığında incelemiştir (1941, Elöve çevirisi). *et-* yardımcı fiili ile aynı görevde kullanılacak *eyle-, kıl-* ve *buyur-* fiillerini sıralar. Bir kısım birleşiklerde, geçişli yardımcı fiil *et-* kullanılmasına rağmen özellikle Arapça masterlarla birleşik fiilin tarafsız veya dönüşlülük ifade edebileceğine değinen Deny, *eyle-* fiilinin *et-* fiilinin tekrarından kaçınmak için, kullanıldığını, *kıl-*

⁶ Hacıeminoğlu, *bol-* fiilinin birlikte oldukları isim unsuruna göre eserdeki kullanım sayılarını da verir: Türkçe sözlerle 211, yabancı sözlerle 513 ve isim-fiillerle 16 (1968,176).

⁷ *it-* fiili Türkçe sözlerle 23, yabancı sözlerle 102, isim-fiillerle 0; *kıl-* fiili Türkçe isimlerle 105 yabancı sözlerle 919, isim fiillerle 2; *yap-* fiili Türkçe 8, yabancı 0, isim-fiiller 0 (Hacıeminoğlu, 1968 176-177).

fiilin kullanımından kalktığını ancak resmi kitabette kaldığını, konuşma dilinde yalnız *namaz kıl-*'ta kullanıldığını belirtir. *buyur-* fiilinin ise önemli bir kişinin, kendisine hürmet gösterilmek istenen bir muhatabın yaptığı iş olduğunda *et-* yerine kullanıldığını kaydeder (1941, §830, 831, 832, 833 s.476,477). *ol-* fiilinin birleşik fiillerde az kullanıldığını belirten Deny, *ol-* fiilinin bir kısım kullanımlarının ek fiil gibi olduğunu, bu tür kullanımları birleşik fiil saymadığını işaret eder, *ol-* fiilinin geçişli veya geçişsiz Arapça ortaçlarla kullanımında geçişlilik veya geçişsizliğin ortaçtaki yapıya bağlı olduğunu söyler (1941, §835, 836 s.478-479). *ol-* fiilinin yardımcı fiil olarak kullanıldığı yapılar içinde *fevt ol-* ve *vefat et-* birleşiklerini de verir (1941, § 835 s. 479).

Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi adlı kitabında F.Zeynalov, *et- eyle-kıl-* ve *ol-* ile kurulan fiillerin çözümleyici yolla oluştuğunu, bu yolla oluşan yapıların genellikle birleşik fiil gibi incelendiğini, ancak bu yolla her zaman birleşik fiil oluşmadığını belirtir (1993, 250). Türk dillerinde çözümleyici yolla oluşan fiil biçimlerinin nesnel (geçişli) ve nesnesiz (geçişsiz) olabileceğine değinen Zeynalov (1993, 329), *et- eyle- kıl-* ve *ol-* ile kurulan yapıların hangilerinin geçişli hangilerinin geçişsiz olduğuna ilişkin herhangi bir açıklama vermemektedir.

2. Tarihi Türk lehçelerine bakıldığında *vefât* kelimesinin *bol- / ol-*, *kıl-*, *et-/ it-*, *bul-*, *tap-*, *eyle-* yardımcı fiilleriyle kullanıldığı görülmektedir⁸.

2.1. Harezmi Türkçesinde *vefât* kelimesi ile *bol-* ve *kıl-* yardımcı fiilleri kullanılmıştır.

Kıyasü'l-Enbiya (14. Yüzyıl)

vefât bol- (6)

vefât bolmuşda yüz yigirmi yaşayur erdi 71r12 ; yegirmi yeti yıldın song yakub *vefât boldı* 108r4...

vefâtı bol- (12), kaçan peygamber a.s. *vefâtı boldı erse* 14v5 ; yeti yıldın kedin havvaning *vefâtı boldı* 19r20 ; halkını davet kıldı anda kedin *vefâtı boldı* 19v5 ; anda kedin nuhung *vefâtı boldı* 28r6 ; anda kedin vefâtı boldı 56r3 ; ançada şuyab *vefâtı bolmuş erdi* 117r-15 ; üç yıl yeti aydın song *vefâtı boldı* 131r16 ; kaçan lokman *vefâtı boldı erse* oglu .. 164r15; kaçan hadice *vefâtı boldı erse* 218v14; ebu talib *vefâtı boldı erse* 218v15; kaçan ebutalib *vefâtı boldı erse* 219v5; düşenbe kün *vefâtı boldı* 238r15.

vefât kıl- (10)

sarede kedin ibrahimning eki yarım yılda *vefât kıldı* 56r9; ekindük namazı vaktında *vefât kıldı* 56r11; yusuf kiçig erken rahil *vefât kıldı* 67r11; erenlerde birisi *vefât kıldı* 103v6...

Nehcü'l-Feradis (14. Yüzyıl)

vefât bol- (9)

peygamber tugmazdın aşnu *vefât bolup turur erdi* 4-13; ol zeyneb peygambar a.s.dın oza *vefât boldı* 5-4 ; naresidelik halında *vefât boldı* 62-13 ...

⁸ Birleşik fiilin yanındaki yay ayraç içindeki sayılar, dizini hazırlanmış metinlerde sıklıkları göstermektedir.

vefâti bol- (23) peygamber a.s.dın oza *vefâti boldı* 5-7; peygamber a.s.dın altı ay song *vefâti boldı* 5-8; takı nareside halında *vefâti boldı* 6-11; ol *vefâti bolgandin* berü körer-men 13-11; ol keçe *vefâti boldı* 34-2; nareside erken *vefâti bolsa* 62-15; sahabalar takı bazıları anda *vefâti boldılar* 80-1 ; düşenbih tünü *vefâti boldı* 101-9 ; peygambar *vefâti bolmuşta* yüzinge örtgen çöprek sende bar mu 104-1 ; cüftüm *vefâti bolup turur* 107-3 ; kaçan kim *vefâti boldı erse* cümle sahaba yığlaştılar 122-9 ; ol *vefâti boldı erse* 125-4; ol kimerseler cümlesi seherde *vefâti boldılar* 131-5 ; emdi *vefâti bolgan* kişining diyeti kimning üze vacib bolur 188-16; adem a.s. *vefâti bolmuş* 205-15,16 ; sufyan bin uaynaning atası *vefâti boldı* 255-3 ; ya takı kelür erken *vefâti bolsa* 270-10 ; takı ol barmaklarıdın kanı aka *vefâti boldı* 326-10 ; oğlu kızı *vefâti bolmuşta* hiç kadgurmadı 332-12 ; başı yançıldı takı *vefâti boldı erse* 338-3-4 ; beni israil içinde iki karındaş bar erdi ataları *vefâti boldı* takı üküş mal kaldı 424-7; bu törti nareside erken *vefâtları boldı* 5-2.

Nehcü'l-Feradis'te *vefât kıl-* kullanımının olmaması, Kısasü'l-Enbiya'daki azlıkla karşılaştırılınca anlamlı bir sonuç elde edilir mi?

Kur'an Tercümesi, Mukaddimetül-Edeb, ve Muinül-Mürid'de 'vefât' ile kurulmuş birleşik fiil bulunmamaktadır.

2.2. Mısır –Memluk Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Gülistan Tercümesinde it-* fiilinin kullanıldığı görülür.

Gülistan Tercümesi (14. Yüzyıl)

vefât it-

uluglardan bir kimersening oğlu *vefât itti* (A.F.Karamanlıoğlu,1978, 295/5; Bodrogligeti, 1969, 420, vafat yaft, vafat kerd).

2.3. Altınordu Kıpçak Türkçesi

Codex Cumanicus'ta 'vefât' kelimesi bulunmamaktadır (Gronbech,1942). Altınordu hanlarının yarlık ve bitiklerinde 'vefât' kelimesi tanıklanmamaktadır (Özyetgin,1996).

2.4. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *vefât bul-*, *vefât kıl-*, *vefât it-*, *vefât ol-*, *vefât eyle-* fiilleri aşağıdaki tanıklarla görülmektedir.

vefât bul-

Ahmed-i Dai Divanı (Özmen, 2001,I, 223)

saçlarıñ dâm-ı belâdur düşen ol sevdâya

bulmaz anda vefâ vü *bulisar* anda *vefât* (250-4)

Kelile ü Dimne (Adamoviç, 1994, 149)

Geldi dedi kim ana e pāk zāt

Ol kelile kardaşuñ *buldı vefât* (1923)

Ahmedi Divanı (Akdoğan, 1979)

Cân saçuñuñ girihinden dilemez ki ola necât (76/1)

Hoş hevâdur hevesi bu ki *bula* anda *vefât*

Var-ısa Ahmedinün ola bahtı (647/9)

Vefâ *bula* işigünde *vefâti*

vefât kıl-

Mesihî Divanı (Mengi, 1995, 130)⁹

Gussa vü gamdan halâs olmak dilerseñ ey Mesih
Bir melek-yüzlü habibüñ işiginde kıl vefât

vefât it-

Gülîstan Tercümesi, Kadi-i Manyas (Özkan, 1993)¹⁰.

Ululardan birisinüñ oğlı vefât itti (65b 13)

vefât ol-

İslâmî'nin Mesnevîsi (Yüksel/ Delice/ Aksoyak, 1996).

çünkü bunlar burada oldı vefât
orada havf olırsardur bil memât 2146

vefât eyle-

Nazmü'l-Hilafiyat Tercümesi (Bilgin, 1996).

...beyan eylemedin vefât eylese... (21a/2)

Ya'ni bir oğlan vefât eylese yüklü 'avratı kalsa... (102a/14)

Tezkiretü'l-Bünyan (Develi, 2003).

Cisr-i 'âlî ki binâsına tamâm dikkat ü ihtimâm olunup nâ-tamâm iken merhûm
ve mağfûrunleh vefât eylevüp Sultân Selîm Han sa'âdetle taht-ı devlete cülûs eylediler.

2.5. Volga Bulgarcasında *bol-* fiili *vefatı* < *vefat+ı* yapısıyla birlikte kullanılır.

Volga Bulgarlarından kalan mezar taşlarında wafatu baltuwi “vefat etti” ifadesi görülmektedir (Tekin, 1988a, 49). Klaproth, Tatarca kitabelerde vefât boldı yanında bir kitabede 'vefâtu bolmış' kullanımını vermektedir, diyen T.Tekin, wafatu baltuwi kullanımının Pritsak'ın işaret ettiği gibi Arapça “*kanet vefâtu*” ibaresinin harfiyen çevrimi olduğunu söylemektedir: “vefâtu oldu”.

Tekin'in yayımladığı 91 Volga Bulgar Kitabesinde wafâtu baltuwi “vefatı oldu, vefat etti” ibaresi 24 kez kullanılmıştır (1988a, 201): wafâtu baltuwi tariha ciyeti cür cirim ceti cal swr ayhi cirem beş küwen eti “Vefat etti. Tarihte yedi yüz yirmi yedinci yıl, sefer ayının yirmi beşinci günü idi.” (Tekin, 1988a, 142, 59-4,5).

Tekin, ünlülerin gösterildiği Tatarca kitabelerde genel olarak vefât boldı cümlesi bulunduğunu, fakat Klaproth'un yayınladığı kitabelerden birinde wafâtu bolmış cümlesinin geçmesine bakarak Volga Bulgarcasındaki wafatu baltuwi cümlesinin doğrulandığını belirtir. Bu doğrulama yukarıda verildiği üzere Kısasü'l-Enbiya ve Nehcü'l-Feradis ile de gerçekleşir.

Arapça uzmanlarından sözlü olarak edindiğimiz bilgiye göre, Modern Arapçada vefât etti için “*tuviyye*” kullanılmaktadır. kanet vefâtu biçimine modern

⁹ Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *vefat* ile *kıl-* yardımcı fiilinin kullanılmamış olmasının Mesihî'nin yaşadığı dönemle ilgisi var mıdır, sorusu tartışılabilir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde Mesihî'nin ölüm tarihi 1512'dir. Taradığımız metinler içinde *vefat kıl-* görülmemektedir.

¹⁰ Kadi-i Manyas'ın Gülîstan Tercümesinin tarihi 1430'dur.

Arapçada rastlanmaz. *vefât* mastardır. Nitekim, Pritsak da Arapça Bulgar kitabelerinde *kanet vefatuhu* ibaresinin geçmediğini, bu kitabelerde genel olarak *tuviyye* “vefat etti” kelimesinin kullanıldığını belirtir. Pritsak, Hicri 9. Yüzyıl sonlarından kalma, Kahire’de bulunmuş bir kitabede *kanet vefatuhu* ibaresinin kullanıldığını kaydeder (Tekin, 1988a, 8, dipnot 41).

Koçak, “*kane* için , Arapçada Türkçedeki *ol-* yardımcı fiili gibi düşünülemez. İsimlerle kullanıldığında geçmişte olmuşluğu, fiillerle kullanıldığında birleşik zamanları, geçmişte olmuşluğu, hikâye birleşik çekimini belirtir. “kan” ve grubu, isim cümlesinin başında kullanılırlar. Mübtedayı merfu, haberi mansub yaparlar.” açıklamasını verir (1992, 79).

Arapça gramer anlayışı içerisinde yazılan Kitabü'l-İdrak'te *bol-* fiili ile *i-* fiilinin birlikte “nasih fiiller” olarak değerlendirilmiş olduğunu ve *i-* fiili ile *bol-* fiilinin kullanımındaki paralellikler üzerinde durulmuş olduğunu belirten Özyetgin'in kaydı önemlidir (2001, 254). Çünkü Arapça ibaredeki unsur ek fiile (*i-*) yakındır; Arapça esas alınarak yazılan gramerde *bol-* ve *i-* fiillerinin paralel olarak değerlendirilmesi, eş değerde kullanılabileceğini, dolayısıyla Arapça “kane”nin karşılığı *bol-* fiilinin de olabileceğini gösterir.

2.6. Çağatayca metinlerde, *vefât kıl-*, *vefât tap-*, *vefât bol-* , *vefâti bol-* kullanımları aşağıdaki tanıklarla metinlerde görülmektedir.

vefât kıl-

Gedai Divanı (Eckmann, 1971)

sünbül ü gül bütküsidür topragımdın begümân

zülf ü yüzüng hasratında çun ki *kilgumdur vefât* (31-5/105a, s.43)

Nevâyî, Tarih-i Enbiya ve Hükema, Tarih-i Müluk-i Acem (Abik, 1993)

vefât kıl- (5) T695b5, A726b2, A727a22, A727b5, A732a10

anı veliahd kılıp *vefât kıldı* T695b5

Nevâyî, Nesaimü'-Mahabbe (Eraslan, 1979)

Ve anda *vefât kıldı* (269); ...*vefât kilgan* yıl müsliman boldı (435) ;

vefât tap-

Nevâyî, Tarih-i Müluk-i Acem (Abik,1993). (1)

bazı babilde dirler kim *vefât taptı* A723b7 (1)

Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terakime (K.Ölmez,1996).

vefât tap- (12) (86a-19, 89b-4, 90a-16, 92b-13, 94a-2, 94a-5, 16, 97a-5, 12, 97b-6, 104b-6, 90b-7)

Aşın aşap ve yaşın yaşap uzak ‘ömr tapıp *vefât taptı* 86a-19

vefât bol-

Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terakime (K.Ölmez, 1996).

vefât bol- (3) (69a-4, 70a-3, 76b-3)

İki yüz elig yıl anda turdı takı *vefât boldı* 69a-4

vefâti bol-

Neseb-name Tercümesi (Eraslan, 1996)

Kaçan kim abdurrahmanın vefâtı boldı irse ishak bab atasının orniğa padişah boldı (22, s.42).

Kaçan kim mening vefâtım bolsa mendin keyin oglum zahidning ferzendleri (132, s.54)

mening vefâtım bolgandın keyin has u amdın bu nesebnameyi okusalar (144-145, s.55)

2.7. Osmanlı Türkçesi metinlerinde vefât it-, vefât eyle- birleşikleri görülmektedir.

vefât it-

Gelibolulu Mustafa Ali, Künhül-Ahbar (İsen, 1994)¹¹.

Vatan-ı aslisi olan memleketde vefât itdi (Ü 415b, İsen, 267)

Sene ihda ve erbain ve tisamie hududunda vefât idiip (Ü 409a, İsen, 252)

Galiba sinni hamsine varmagın vefât itmiş (Ü 402b, İsen, 236)

Lebib Divanı (Kadioğlu, 2003)

Vezenar-ı gılman ‘Amid Muhamed Aga hacc-ı şerifden geldükde çend ruz mürurında vefât itdükde vefâtına olan tarihli mersiyyedür (s.415).

Gül Ahmed Paşa-zâde Hâcı ‘Ali Paşanuñ hazînedârları müşârün ileyh hazretlerini Diyârbekr mansıbında iken vefât itdükde vefâtına olan târîhli mersiyyedür(s.429).

Diyârbekr’de zuhûr iden fitne vü evbâş-ı bed-ma’aşdan katilen vefât iden Müslümanlaruñ sa’âdetlerine olan târîhdür (s.594)

Vasiyetname (Duman, 2000).

Ve cümle evladı önünce vefât itmişdür fatıma radıyallahu te’ala ‘anhdan gayrı (10a).

Ve peygamberimize kırk yaşında vahy gelmişdür. Altmış üç yaşında vefât itmişdür (10a).

Rasulull’ah sallallahu te’ala ve sellem aña iki kızın tezvic itmişdür. Biri vefât itdükden soñra birini dahi tezvic itmişdür (11a).

Mürîdi, Pend-i Rical (Kılıç, 2001)

Ol yigit didi vefât itdi o er

Atamıdı ol benüm iy muteber 2282

Asaf Divanı (Ceylan, 2003, 264)¹².

Dedim Sal-i Rumîde târîh

Vefât etdi Mahmud Paşa

vefât eyle-

Gelibolulu Mustafa Ali, Künhül-Ahbar (M.İsen,1994).

Ahir sene isna ve sittinde vefât eyledi (Ü 413a, İsen 261)

Edirne’de vefât eyledi (Ü393a, İsen 213)

¹¹ Yazılış tarihi 1591-1599.

¹² 19. yüzyıl.

Tezkiretü'l-Bünyan, (Develi, 2003).

Cisr-i 'âli ki binâsına tamâm dikkat ü ihtimâm olunup nâ-tamâm iken Merhûm ve mağfûrunleh vefât eyleyüp Sultân Selim Han sa'âdetle taht-ı devlete cülûs eylediler (15a).

3. “vefât” ile kullanılan yardımcı fiillerin tarihi lehçelere göre dağılımına bakıldığında ise şunlar görülür:

3.1. bol-

Harezmi Türkçesi metinleri ile Çağatayca metinlerde *vefât bol-* yapısı görülmektedir. Bu metinlerde *vefât bol-* yapısının yanı sıra, Volga Bulgarca metinlerinde de görülen *vefâtu bol-* kullanımının varlığı da görülmektedir. *vefâtu bol-* kullanımında *bol-* fiilinin yardımcı fiil olarak mı esas fiil olarak mı değerlendirileceği tartışılmaya açıktır. Tanıklarda *vefâtu < vefât+ı* kullanımında yer alan ekin iyelik 3. tekil kişiyi göstermesi ve bir tamlamanın varlığı, bu tür kullanımlardaki *bol-* fiilinin esas fiil olarak kullanıldığını düşündürülecek niteliktedir. Kısasü'l-Enbiya'daki “yeti yıldın kedin havvaning vefâtu boldı 19r20”, “anda kedin nuhnung vefâtu boldı 28r6”, “kaçan ebutalib vefâtu boldı erse 219v5” veya Nehcü'l-Feradis'teki “sufyan bin uyaynanning atası vefâtu boldı 255-3”, Nesebname Tercümesi'ndeki “kaçan kim abdurrahmanning vefâtu boldı irse ishak baba atasining ornıga padişah boldı (22, s.42)” gibi örneklerin yanında, Nehcül-Feradis'teki “emdi vefâtu bolgan kişining diyeti kimning üze vacib bolur 188-16”, “takı ol barmaklaridin kanı aka vefâtu boldı 326-10”, “oglı kızı vefâtu bolmuşta hiç kadgurmadı 332-12” gibi örnekler, *vefâtu bol-* taki iyelik ekinin işlevsizleştiğini göstermektedir. Bu işlevsizlik de *bol-* fiilinin esas fiil olarak değil, yardımcı fiil olarak algılanmasını getirmektedir.

Nesebname Tercümesi'ndeki “kaçan kim mening vefâtu bolsa mendin keyin oglum zahidning ferzendleri... 132, s.54”, “mening vefâtu bolgandin keyin has u amdın bu nesebnameni okusalar 144-145, s.55” kullanımlarındaki tamlamalar, *bol-* fiilini esas fiil olarak düşündürmekle beraber, birinci tekil kişi zamiri ile belirtili isim tamlaması yapısında oluşan tamlama, *bol-* fiilinin önünde isim unsuru işlevi görmektedir. Bu yapının kuruluşunda Arapça *kane vefatu* “onun ölümü oldu, öldü” ifadesinin örnek alınması ile oluşmuş bir yapı görülmektedir. Nesebname'nin aslının Arapça olduğu, elimizdeki nüshanın zamanla Arapça asıldan genişletilerek Türkçeye aktarıldığı bilinmektedir (Eraslan, 1996, 18). Eraslan, *vefatu(m) bol-* yapısı üzerine herhangi bir açıklama yapmamıştır. Metnin çevirisinde bu kullanımlar için “benim vefatımdan sonra 132, 144”, “vefat edince 22” karşılıklarını vermiştir.

Nesebname Tercümesi, Volga Bulgar mezar taşları ve Harezmi Türkçesi metinlerinde görülen *vefatu bol-* kullanımlarının Arapça bir ifadenin Türkçeye aktarılması olduğunu destekleyen bir metin olarak değerlendirilebilir. Bu metinlerde *vefat*'ın tamlanan olduğu tamlama, *bol-* fiilinin önünde bir isim görevi ile kullanılmaktadır.

vefat bol- ve *vefatu bol-* kullanımları geçişsiz fiilleri göstermektedir.

3.2. bul-

bul- fiili *vefât* kelimesi ile birlikte yalnızca Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülmektedir.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden Ahmed-i Dai Divanı, Ahmedî Divanı ve manzum Kelile ve Dimne’de görülen *vefât bul-* kullanımlarında, *bul-* fiilinin yardımcı fiil olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmaya açılabilir. *bul-* fiilinin geçişli bir fiil olması *vefât* kelimesinin bu fiilin nesnesi olarak değerlendirilebileceği kanısını uyandırabilir. Tarayabildiğimiz metinlerden tanıkladığımız bu kullanımlarda *bul-* fiilini esas fiil kabul etmek mümkündür. Ancak, bu fiille *vefât* kelimesinin oluşturduğu bütünün “ölmek” anlamına geldiği göz önünde bulundurulduğunda *vefât* ismi ile *bul-* fiilini birlikte düşünme gereği doğmaktadır. Bu düşünüşü destekleyen diğer unsurlardan biri Çağatayca metinlerde görülen *vefât tap-* kullanımı birisi de Farsça *vefât yâften* kullanımınıdır. Çağatayca metinlerde *tap-* “bul-“ fiilinin Farsça *yâften* “bul-“ fiiline karşılık olarak kullanımı birçok tanıkla görülmektedir: *ârâm tap-* (Far. *ârâm yâften*) “huzur bulmak, dinlenmek”, *nizâm tap-* (Far. *nizâm yâften*) “düzen bulmak, kavuşmak”, *sıhhat tap-* (Far. *sıhhat yâften*) “sıhhat bulmak, sağlığına kavuşmak”, *tekrâr tap-* (Far. *tekrâr yâften*) “tekrarlan-“ (Eckmann, 1988, 51). Farsçada *yâften* fiilinin yardımcı fiil olarak kullanıldığı ve ‘*dâden*’ fiili ile yapılmış olan birleşik fiillerin edilgen şekillerini oluşturduğu (Öztürk, 1988, 16) bilindiğine göre *yâften* ile paralel kullanılan *tap-* fiilinin de yardımcı fiil gibi telakki edildiği anlaşılmaktadır. Çağataycadaki *tap-* fiilinin Anadolu sahasındaki karşılığı ise *bul-* fiilidir. Bu fiilin de Anadolu metinlerinde *vefât bul-* benzeri bazı kullanımlarda yardımcı fiil değeri taşıdığını belirtmek gerekmektedir.

Günümüz Türkiye Türkçesinde *bul-* fiilini yarı yardımcı fiil olarak değerlendiren Banguoğlu, *son bul-*, *şifa bul-* örneklerini vermektedir (1986, 316). Korkmaz, “*bul-* ve *bulun-* fiilleri *et-*, *ol-* ve *yap-* yardımcı fiillerine denk bir yardımcı fiil gibi kullanılabilir” diyerek *şifa bul-*, *son bul-*, *çare bul-* gibi fiillerde *bul-* fiilinin Türkiye Türkçesi için bir yardımcı fiil görevini gördüğünü kabul etmektedir (2003, 150).

vefât bul- birleşimi kabul edildiğinde, birleşimin geçişsiz fiil olduğu da kabul edilmek durumundadır.

3.3. *et- / it-*

“*vefat*” kelimesinin *et-/ it-* yardımcı fiili ile kullanımı, Eski Anadolu Türkçesi, Mısır Memluk Kıpçak Türkçesi, Osmanlı Türkçesi metinlerinde görülmektedir. Geçişli fiiller oluşturan *et-* fiili ile oluşan *vefât et-* birleşimi geçişsiz bir fiildir.

3.4. *eyle-*

eyle- yardımcı fiili ile kurulan *vefât eyle-* birleşimi, yalnızca Anadolu sahasında, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde görülmektedir. *eyle-*, fiili Eski Anadolu Türkçesinde *gasb eyle-*, *helâk eyle-*, *vasiyet eyle-*, vb. birleşik fiillerde (Bilgin, 1996, 361, 390, 593) geçişli fiiller kurmasına rağmen *vefât* kelimesi ile kurulan *vefât eyle-* birleşik fiili, geçişsizdir.

3.5. *kıl-*

vefât kelimesi ile *kıl-* yardımcı fiili, Harezmi Türkçesi, Çağatayca ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülmektedir. Ancak *vefat kıl-* birleşik fiilinin Anadolu Türkçesine nispeten daha çok kullanıldığı alan Harezmi Türkçesi, en yoğun olarak kullanıldığı alan ise Çağatay Türkçesi metinleridir. Anadolu sahasında tarayabildiğimiz metinler içerisinde sadece Mesihî Divanı’nda tek tanıkta görülen *vefât kıl-* birleşik

fiilin Harezmi Türkçesi metinlerinden Kısasü'l-Enbiya'da az da olsa kullanılmışken Nehcü'l-Feradis'te hiç kullanılmamış olması *kıl-* fiilinin *vefat* kelimesi ile en az kullanılan yardımcı fiillerden olduğunu belirtmemizi gerektirir.

kıl- fiili genellikle geçişli fiiller oluşturan bir yardımcı fiil olarak tanımlanmasına karşın Karahanlı Türkçesi, Harezmi ve Çağatay Türkçesi metinlerinde bu fiille kurulmuş geçişli ve geçişsiz örneklerle karşılaşılmaktadır. *vefat kıl-* birleşik fiili de geçişsiz bir fiildir.

3.6. *ol-*

vefat ile *ol-* yardımcı fiilinin kullanımı Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi metinlerinde görülür. Harezmi, Çağatay Türkçesi metinlerinde görülen *bol-* fiilinin Anadolu'daki kullanımı *ol-*'tir.

3.7. *tap-*

vefat kelimesi *tap-* fiili ile yalnızca Çağatayca metinlerde birleşik oluşturmaktadır. *tap-* fiilinin yardımcı fiil işlevinde kullanımı da zaten Çağatayca metinlerle ortaya çıkar. Çağataycada "bulmak" anlamına gelen fiilin Farsçadaki *yāftan* "bulmak" fiili ile benzer kullanıldığı ve *vefat tap-* yapısının da Farsça *yāftan* ile kurulu birleşiklere benzediği dikkate alınmalıdır.

vefat tap- birleşik fiili, geçişsiz bir fiildir.

4. Çağdaş Türk lehçelerinde "vefat" ile kurulan birleşik fiillere bakmakta da yarar vardır:

Türkiye Türkçesinde *vefat et-* "(insan için) ölmek" (Türkçe Sözlük, 1998, 2338);

Azeri Türkçesinde *vefat et-* "ölmek" (Azerbaycan T. Sözlüğü, 1994, 1197);

Türkmencede *vapat bol-* "ölmek" (Türkmence Sözlük, 1995, 665);

Özbekçe *vafat etmak* "vefat etmek" (ÖTG, II, 1976, 24);

Yeni Uygurca *vapat bol-* "ölmek, can üzme", *vapat kıl-* "vapat bolmak, ölmek" (UTİL, 1998, C. 6, 2);

Tatarca *vafat bulu* (Türkçe-Tatarca Sözlük, 1998, 463);

Kazakçada *opat bolu* "vefat etmek, ölmek" (Kazak T.- Türkiye T. Sözlüğü, 2003, 414);

Başkurt Türkçesinde *vafat bulu* "vefat etmek" (Başkırsko- Russkiy S., 1996, 132).

Çağdaş lehçelerde *vefat* kelimesi ile *bol-* ~ *bul-* ve *et-*, *kıl-* yardımcı fiillerinin kullanımı görülmektedir.

kıl- ve *et-* geçişli fiiller iken *bol-* ~ *bul-* geçişsiz bir fiildir, oluşan birleşik geçişsiz fiil özelliği taşır.

5. Sonuç

"vefat" kelimesi Türk yazı dillerinde 14. yüzyıldan itibaren görülmeye başlar. "vefat" kelimesinin aldığı yardımcı fiiller, tarihi yazı dillerinde yüzyıl ve saha saptamakta ölçüt olarak kullanılabilir niteliktedir.

Volga Bulgarcası ile Harezmi Türkçesi metinlerinde görülen paralel kullanım, *vefat / vefatı / vefatung bol-*, iki bölge arasındaki kültürel bağı ve tarih olarak zaman

bakımından yakınlığı gösterir¹³. Bu kullanım, daha önce Pritsak ve Tekin'in belirttikleri gibi Arapça "kane vefâtuhu" ibaresinin çevirisidir. Aynı kullanımı taşıyan Nesebname Tercümesi'nin yazılış alanı ve dönemi de Harezmi Türkçesine yakın olmalıdır.

"vefât" kelimesiyle kullanılan yardımcı fiiller geçişli de olsa geçişsiz de olsa oluşan birleşik fiil geçişsizdir.

Tarihi lehçelerde görülen Türkçe *tap-* ve *bul-* yardımcı fiilleri ile kurulan *vefât tap-* ve *vefât bul-* birleşikleri, Farsça "*vefât yâften*" birleşiminin Türkçenin doğu ve batı sahalarındaki karşılığıdır.

KAYNAKÇA

- Abik, Ayşehan Deniz (1993), *Ali Şir Nevâyî'nin Risaleleri Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ, Târih-i Mülûk-i Acem, Münşe'ât, Metin Gramatikal İndeks-Sözlük*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Adamoviç, Milan (1994), *Kelile ü Dimne*, Hildesheim-Zürich-Newyork.
- Akdoğan, Yaşar (1979), *Ahmedi Divanı Transkripsiyonlu Metin ve Dil Hususiyetleri* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doktora Tezi ,Türkiyat Araştırma Merkezi Tez No. 2054.
- Ata, Aysu (1997), *Kıyasü'l-Enbiya I – II*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 681-1, 681-2, Ankara.
- (1998), *Nehcü'l-Feradis III Dizin Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 518, Ankara.
- Atabay, Neşe/ Kutluk, İbrahim/ Özel, Sevgi; (1983), *Sözcük Türleri* (Yayıma haz. Doğan Aksan), Ankara.
- Azerbaycan T. Sözlüğü (1994), Altaylı, Seyfettin; *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü II*, İstanbul, 1994.
- Banguoğlu, Tahsin (1986), *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 528, Ankara.
- Başkırsko- Ruskiy S. (1996), *Başkırsko- Ruskiy Slovar'*(Redaktor Z.G. Uraksin), Moskva.
- Bilgegil, Kaya (1984), *Türkçe Dilbilgisi*, 3. Baskı, İstanbul.
- Bilgin, Azmi (1996), *Nazmü'l-Hilafiyat Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 663, Ankara.

¹³ Klaproth'un yayınladığı Tatarca kitabelerde de aynı kullanımın olması (Tekin, 1988a, 49) , bu Tatarca metinlerin Volga Bulgarcası ve Harezmi Türkçesi ile ilişkisini gösterir.

- Bodrogligeti, A. (1969), *A Fourteenth Century Turkic Translation of Sa'di's Gulistan*, Akadémia Kiadó, Budapest.
- Brockelmann, C. (1954), *Osttrkkische Grammatik Der Islamischen Literatursprachen Mittelasiens*, E.J.Brill, Leiden.
- Develi, Hayati (2003), *Tezkiretü'l-Bünyân, Sâi Mustafa Çelebi (Mimar Sinan'ın Hatıraları)*, Koç Kültür Sanat Tanıtım, İstanbul.
- Ceylan, Ömür (2003), *Hânedânda Bir Âsî – Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa- Âsâf Dîvânı*, Ankara.
- Çürük, Selcen (2004), *Mu'inü'l-Mürîd (Giriş- Metin- Notlar- Açıklamalar- Dizin)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.
- Deny, Jean (1941), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)* (Çev. Ali Ulvi Elöve), Maarif Matbaası, İstanbul.,
- Duman, Musa (2000), *Birgili Muhammet Efendi Vasiyetname (Dil İncelemesi, Metin, Sözlük, Ekler İndeksi ve Tıpkıbasım)*, İstanbul.
- Eckmann, Janos (1971), *The Divan of Gedai*, Indiana University, Bloomington.
- (1988), *Çağatayca El Kitabı* (çev. Günay Karaağaç), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 3412, İstanbul.
- Eckmann/Tezcan-Zülfikar, *Nehcü'l-Feradis II Metin (yay. Semih Tezcan- Hamza Zülfikar)*, Türk Dil Kurumu Yayınları 518, Tarihsiz.
- Ediskun, Haydar (1985), *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eraslan, Kemal (1979), *Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemyimü'l-Fütüvve*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2654, İstanbul.
- (1996), *Nesebname Tercümesi*, Yesevi Yayıncılık, İstanbul.
- Erdal, Marcel (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden- Boston.
- Ercilasun, Ahmet Bican (1984), *Kutadgu Bilig Grameri- Fiil-*, Gazi Üniversitesi Yayın No:33, Ankara.
- Ergin, Muharrem (1977), *Türk Dil Bilgisi*, Minnetoğulları Yayınları, İstanbul.
- Gabain-Akalın (1988), Gabain, A. v. ; *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları: 532, Ankara.
- Gronbech, K. (1942), *Komanisches Wörterbuch Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, Einar Munksgaard, Kopenhagen.
- (1995), *Türkçenin Yapısı* (Çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları: 609, Ankara.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1968), *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No. 1378, Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- İsen, Mustafa (1994), *Kühü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı*, Atatürk Kültür Merkezi yayını- Sayı:93 tezkireler Dizisi-Sayı:2, Ankara.
- İz, Fahir- Hony, H.C. (1994), *The Oxford English- Turkish Dictionary İngilizce -Türkçe Sözlük*, Second Edition, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Kargı Ölmez, Zuhâl (1996), *Şecere-i Terakime (Türkenlerin Soy Kütüğü)*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:3 Simurg, Ankara.
- Kadıoğlu, İdris (2003), *Lebib-i Âmidî: hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve divanının tenkidli metni*, Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi.
- Kamus Tercümesi, *El-Okyanusu'l-basit fi tercemeti'l-kamusi'l-muhit* (Kamus Tercümesi) (Mütercim Asım) III, Matbaatü'l-Osmaniye, 1305.

- Karamanloğlu, Ali Fehmi (1978), *Seyf-i Sarayı Gülistan Tercümesi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- (1994), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 579, Ankara.
- Kazak T.- Türkiye T. Sözlüğü (2003), *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü* (Haz. K.Koç, A. Bayniyazov, V. Başkapan), Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş. , Ankara.
- Kılıç, Atabey (2001), *Mürîdî ve Pend-i Rical Mesnevisi (İnceleme- Tenkitli Metin-Dizin)*, Kayseri.
- Kıyasü'l-Enbiya bkz. Ata, (1997).
- Koçak, İnci (1992) , *Arapça Dilbilgisi (Sözdizimi)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 366, Ankara.
- Korkmaz, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 827, Ankara.
- Kur'an Tercümesi bkz. Sağol, (1995).
- Mengi, Mine (1995), *Mesihî Divânı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 80 Divanlar Dizisi:1, Ankara.
- Muinü'l-Mürîd bkz. Çürük (2004).
- Mukaddimetü'l-Edeb bkz. Yüce (1998).
- Nehcü'l-Feradis bkz. Ata, (1998), Eckmann/Tezcan-Zülfikar.
- ÖTG (1976) *Özbek Tili Grammatikası* (F.A.Abdurrahmanav, Ş.Ş. Şaabdurrahmanav, A.P.Haciev) II, Uzbekistan SSR "Fen" Neşriyeti, Taşkent.
- Ölmez, Zuhâl; (2003), "Çağataycada Yardımcı Eylemler ve Deyimler Üzerine", Mustafa Canpolat Armağanı (Yayımlayanlar Aysu Ata- Mehmet Ölmez), Ankara, 119-133.
- Özkan, Mustafa (1993), Mahmud bin Kadi-i Manyas Gülistan Tercümesi, Türk Dil Kurumu Yayınları: 562, Ankara.
- Özmen, Mehmet (2001), *Ahmed-i Da'i Divanı (Metin- Gramer- Tıpkıbasım) I- II*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 775-1,2, Ankara.
- Öztürk, Mürsel (1988), *Farsça Dilbilgisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Özyetgin, Melek (2001), *Ebu Hayyan Kitabı'l-İdrak li Lisani'l-Etrak Fiil: Tarihi - Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, Köksav Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi: 3, Ankara.
- (1996), *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi (İnceleme-Metin-Tercüme-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 658, Ankara.
- Sağol, Gülден (1995), *An Inter-Linear Translation of The Qur'an Into Kharazm Turkish Part II: Glossary*, Harvard University, Harvard.
- Steingass, F.(1975), *Persian- English Dictionary*, New Reprint, Lebanon.
- Tatarca Sözlük (1998), *Türkçe- Tatarca Sözlük* (Haz. F.Ganiyev, A. Rahimova, R.Ahmetyanov, R. Muhammetdin, F. Nuriyeva), Kazan-Moskova.
- Tekin Ş. (1976), Tekin, Şinasi; "Eski Türkçe", Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 45 Seri 1 Sayı A5, Ankara, 142-192.
- Tekin, Talat (1988a), *Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 531, Ankara.
- (1988b), *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 540, Ankara.
- (1994), *Tunyukuk*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi-5 Simurg, Ankara.

- (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 9, Ankara.
- UTİL (1998), *Uygur Tilining İzahlik Lugiti*, C.6, Milletler Neşriyatı, Urumçi.
- Türkçe Sözlük (1998), *Türkçe Sözlük I-A-J, II K-Z*, 9. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları:549, Ankara.
- Türkmençe Sözlük (1995), *Türkmençe Türkçe Sözlük* (Haz. T.Tekin, M.Ölmez, E. Ceylan, Z.Ölmez, S.Eker), Ankara.
- Yüce, Nuri (1998), *Mukaddimetü'l-Edeb*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 535, Ankara.
- Yüksel, Hasan/ Delice, İbrahim/ Aksoyak, İ.Hakkı; (1996), *Eski Anadolu Türkçesine İlişkin Bir Metin İslami'nin Mesnevisi*, Sivas.
- Zeynalov, Ferhad R. (1986), “Türk Dillerinde Birleşik Eylem Meselesi”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C.XXIV-XXV 1980-1986, 455-468.
- (1993), *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi* (Çev. Yusuf Gedikli), Cem Yayınevi, İstanbul.

